

In memoriam Verseggy Ferenc 8.,
szerk. Doncsecz Etelka, Lengyel Réka¹

Budapest, Reciti, 2024 (ReKonf, 27), 150 l.

Eredményekben gazdag évtizedet zár 2024-ben a Verseggy-filológia és a Verseggy-kutatás. A Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársainak köszönhetően az elmúlt időszakban egymást érték az életmű különböző szövegcsoportjait feldolgozó szövegkiadások, mintegy négyezer oldalnyi terjedelemben, kezdve a drámáktól,² a prózai műveken³ és a levelezésen⁴ keresztül a költemények grandiózus, genetikus elvű kiadásáig.⁵ A különféle kritikai kiadássorozatokban (Csokonai Könyvtár: Források; Magyar Írók Levelezése; Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század) közölt edíciók képezték az alapját annak az elektronikus kritikai kiadásnak, amely a Kutatócsoport hálózati portálrendszerébe illeszkedve transzmediatizált formában teszi elérhetővé a digitális térben Verseggy drámáit, prózaepikai műveit, leveleit, költeményeit, valamint az ezekhez kapcsolódó kottákat.⁶ Mindezeknek az eredményeknek a hozadéka természetesen csak abban az esetben ítélni lehet meg, hogyha ösztönző hatást képesek gyakorolni a szakmára a Verseggy-életmű kutatói-filológusi feldolgozását illetően, megnyitva a lehetőségeket az újabb kutatások felé. Mint a tanulmánykötet írásaiból is kiténik, a munka nem volt hiábavaló. Szintén Doncsecz Etelka nevéhez fűződik a többéves kutatómunkát betetőző Verseggy-monográfia *Szerep és identitás: Verseggy Ferenc pályaválasztásai* (2023) címen,⁷ amely Császár Elemér Verseggy-kötete (1903)⁸ óta az első monografikus igényű szintézis az életművet tárgyaló szakirodalomban.

¹ A szerző a mű megírásának idején a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa volt.

² VERSEGGY Ferenc *drámái*, s. a. r. DONCSECZ Etelka, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014 (Csokonai Könyvtár: Források, 17).

³ VERSEGGY Ferenc *szépprózai művei*, s. a. r. BÉRES Norbert, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018 (Csokonai Könyvtár: Források, 20).

⁴ VERSEGGY Ferenc *levelezése*, s. a. r. DONCSECZ Etelka, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019 (Magyar Írók Levelezése).

⁵ VERSEGGY Ferenc *összes költeményei I–II*, s. a. r. HOVÁNSZKI Mária, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021–2022 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 18).

⁶ *Verseggy Ferenc művei: Elektronikus kritikai kiadás*, szerk. DEBRECZENI Attila, transzmed. BÉRES Norbert, VEISZ Bettina, HUN-REN–De Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2021–2022. DOI: 10.5484/verseggy <https://deba.unideb.hu/deba/verseggy/> (utolsó megtekintés: 2024. december 13.)

⁷ DONCSECZ Etelka, *Szerep és identitás: Verseggy Ferenc pályaválasztásai*, Bp., Ráció, 2023 (Ligatura).

⁸ CSÁSZÁR Elemér, *Verseggy Ferenc élete és művei*, Bp., MTA Irodalomtörténeti Bizottsága, 1903.

Jelen kötet tehát, amely a 2024. április 8-án Szolnokon, Verseggy szülővárosában rendezett konferencia szerkesztett anyagát tartalmazza, komoly előzményeken nyugszik. Mint a cím is egyértelműsíti, a kötetre egy olyan hagyomány örököséként tekinthetünk, amely bő ötvenéves múlttal büszkélkedhet: 1972. december 14–15. között került sor először arra a tudományos emlékülésre, amely lerakta a későbbi *In memoriam Verseggy Ferenc* szimpóziumok alapjait. Ezt követően 1982. december 3-án a második, 1987. március 27–28-án a harmadik, 1993. november 12–13-án a negyedik, 1997. szeptember 18–19-én az ötödik, 2002. szeptember 27-én a hatodik, majd hosszú, tizenöt éves kihagyás után 2017. április 3–4-én a hetedik emlékülésre is sor került. A tanácskozásoknak rendre a szolnoki Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár adott helyszínt a legutóbbi konferenciával bezárólag, egyben az előadások szerkesztett változataiból készült, Verseggy nyelvfilozófiai, verstani, retorikai, grammatikai, színpadi, költészeti, prózaepikai munkáival, fordítói, papi, literátori szerepével, kapcsolatrendszerével, vitáival, társadalom- művészet- és nyelvszemléletével, hagyatékával, valamint az életmű recepciótörténetével egyaránt foglalkozó tanulmányok kötetbe rendezéséért és kiadásáért is felelt.

Az *In memoriam Verseggy Ferenc* 8. írásai, amelyek a szerteágazó életmű dimenzióiba kalauzolnak, a pályafutás sokszínűségét, Verseggy különböző „arcait” prezentálják. Mivel hat tanulmányról van szó, érdemes mindegyikről külön-külön is szót ejteni.

Gyói Renáta és Vladár Zsuzsa dolgozata a nyelvész Verseggyhez közelít, a magyar esetterminológiával kapcsolatos munkáit helyezve a fókuszba. A magyar névragozás vonatkozásában a szerzők tudománytörténeti fordulópontként tekintenek Verseggy három nyelven – latinul, németül és magyarul – is megalkotott terminológiai rendszerére, mondván, Verseggy volt az első, aki elszakadva a hatesetes latin hagyománytól, kidolgozta a magyar nyelv karakteréhez jobban illeszkedő sokesetes rendszert. A Verseggy előtti korai magyar nyelvleírás értelemszerűen a latin grammatika univerzális kategóriáin alapult, ám a terminológiai hagyomány a 18. század második felétől bomlásnak indult, amikor a magyar nyelvű grammatikai munkák publikálásával, a magyar nyelvű terminusok megjelenésével fokozatosan nyilvánvalóvá vált, hogy a sokesetes magyar rendszer szétfeszíti a latin struktúra kereteit. A szerzőpáros a latin, a német és a magyar nyelvű terminológia bemutatására és komparatív elemzésére tesz kísérletet, felvázolva Verseggy esetrendszerének a változásokban tetet öltő alakulástörténetét, a három terminológiai rendszer egységességét célzó szerzői törekvés nyomait kutatva. A szemléletüket tekintve egymáshoz meglehetősen közel álló grammatikai munkákban (*Proludium in institutiones linguae hungaricae*, *Analyticae Institutionum linguae Hungaricae*, *Neuverfaßte Ungarische Sprachlehre*, *Magyar Grammatika avagy Nyelvtudomány*) Verseggy, bővítve és továbbgondolva a klasszikus alapokon nyugvó rendszert, olyan eseteket nevez meg, mint például (a *Magyar Grammatika* terminusai szerint): nevező, birtokos, szenvedő,

fosztó, beható, kiható, közelítő, lehető, felható, állapotító, helyzetető, segítő, melléklő, okmutató, határozó, láthatóvá téve azt a formai következetességet, amely a latin és a német terminusrendszert egyaránt jellemzi. Amint az a tanulmány utolsó egységéből kiderül, Verseggy szóban forgó magyar terminusai, a struktúrával szemben nem kanonizálódtak (ezt az 1846-os akadémiai nyelvtan emelte normává), a 19. század második felétől kikoptak a szakmai nyelvhasználatból, miközben a latin terminológia maradandónak bizonyult.

Zsoldos Endre a csillagászat történet felől vet számot Verseggy szövegeivel, egyértelműsítve, hogy még mindig léteznek feltáratlan területek az életműben, amelyek akár interdiszciplináris szemléletű vizsgálódások érdeklődésére is számot tarthatnak. A *Teremtésről* című vers olyan művek körében pozicionálható, mint Szerdahely György Alajos *Urania* című latin nyelvű csillagászati tankölteménye, Pálóczi Horváth Ádám *Leg-rövidebb nyári éjszaka* című műve vagy Segesvári István Hell Miksa halálára írt, csillagászati vonatkozású verse, Verseggy ugyanis a Naprendszer felépítését, a Nap és a bolygók adatait verselte meg, de adós maradt az égitestek keletkezésének leírásával, minthogy a költeményből csak az első ének ismeretes. Zsoldos Endre a szerző egy kéziratban maradt dolgozatát kontextusba vonva úgy véli, hogy a soha el nem készült második ének gondolati magva a publikálatlan elmélkedésben lelhető fel, ebben ugyanis Verseggy részletesen értekezik a Naprendszer keletkezéséről, Christian Ernst Wunsch elméletének nyomát követve. Hogy Verseggy milyen vonalon haladt, milyen elméleti tradícióhoz kapcsolódott a bolygókeletkezés mechanizmusait tárgyaló elképzeléseket illetően, azt a részletes, a 17–18. századi csillagászat történetét áttekintő tanulmányegység körvonalazza, amely olyan világot tár fel az irodalomtörténet felől érkező olvasó számára, hogy rögvest laikus, érdeklődő olvasóvá szelídjön. Bár Wunsch elmélete – miszerint a bolygók és az üstökösök a napvulkánokból kidobódott anyagból keletkeztek – a 19. században fokozatosan eltűnt a csillagászati irodalomból, Zsoldos Endre szerint a kéziratban maradt Verseggy-dolgozat – mint az egykorú recepció egyik momentumuma – egy ismeretlen okokból félbeszakadt, Wunsch értekezésének lefordítását célzó munka egyetlen ránk maradt töredékeként értékelhető.

Doncsecz Etelka tanulmánya az egyházi embert állítja a középpontba. Mint közismert, Verseggy előbb pálos szerzetesként, a rendek feloszlata után pedig világi papként működött, ám az kevésbé egyértelmű, hogy egyházi személyként Verseggynek milyen feladatokat kellett ellátnia, „milyen jogokkal és kötelezettségekkel járt” (45) a papi életforma. Verseggy fiatalkori tanulmányainak, rövid ideig (1778-tól 1786-ig) tartó, de felfelé ívelő szerzetesi pályaszakaszának összefoglalása után a szerző a rend kényszerű elhagyása utáni útkeresés mechanizmusainak, az egyházi pályán maradó Verseggy döntéseinek feltérképezésére vállalkozik. Verseggy kezdetben táborig papként szolgált, ettől a katonai táborban fellépő egészségügyi problémák következtében kellett megválnia. A megrendült egészségi állapottal kapcsolatban Doncsecz Etelka

egykorú dokumentumokat szólaltat meg, hiteles képet vázolva fel arról, hogy Verseghy nem mondvaszínált okokra hivatkozva mondott le a tábori papi státuszáról. Miután kikerült az Apostoli Tábori Helynökség fennhatósága alól, egykori pálos szerzetesként a neki kiutalt penzió képezte a fő jövedelmét, ezt igyekezett kiegészíteni a különböző literátori munkákból származó bevételekkel. Verseghy egyházi státuszának körvonalazása a szóban forgó időszakban azonban problematikus, hiszen nevét nem említik az illetések egyházmegyék névsorai, és maga Verseghy is csak exszerzetesként, valamint kérdemesült tábori papként hivatkozik önmagára az egykorú leveleit záró aláírásokban (jól hasznosul tehát a filológiai munkálatok során, különösen a levelezéskötet sajtó alá rendezésekor egybegyűlt anyag). Az életút következő szakaszában a Martinovics-összeesküvésben való részvételéért elítélt Verseghy egyházi értelemben az irregularitás állapotába került, azaz járulékos büntetésként megfosztották a papi feladatok gyakorlásának jogától. A fogságot követő újrakezdésre, a kapcsolatrendszer felélesztésére, az egzisztenciateremtésre irányuló kísérleteket Donczecz Etelka lényegre törő ökonómiával tekinti át, hiszen ezeket az összefüggéseket már alaposan feldolgozta korábbi munkáiban és az értekezése vonatkozó fejezetében. A jelen gondolatmenetben az irregularitás alóli feloldás körülményeinek van központi jelentősége, hiszen a szabadulását követően engedélyezték Verseghy számára a szentmisék bemutatását, a lelkek gondozásától azonban eltiltották. A tanulmány szerző olyan, a kutatók körében mind ez idáig ismeretlen levéltári dokumentumokat is bevon a vizsgálódás terébe, amelyek azt szemléltetik, hogy Verseghy törekvései a papi jogköreinek teljes helyreállítását célozták.

Verseghy költői életművének kapcsolódásai a közköltészeti hagyományhoz és a zenéhez régóta ismeretesek (ezt a tudást mélyítheti el Hovánszki Mária szövegkiadása), mégsem egyértelmű, hogy Verseghy milyen módon járult hozzá kora populáris szövegeinek variálódásához. Csörsz Rumen István dolgozata a Verseghy által lejegyzett vagy kiadott közköltészeti szövegek, népszerű dallamok nyomába ered, arra a kérdésre keresve a választ, hogy Verseghynek milyen eleven kapcsolatai lehettek a populáris közösségi költészettel. Noha ennek feltérképezése meglehetősen problematikusnak mutatkozik, az érintkezés és a hatás vitán felül áll, például a tanulmány szerzője által érzékletesen „közköltészeti légyapírnak” titulált *Rikóti Mátyás* esetében:

számos példa igazolja, hogy – miközben kissé alantasnak tartotta, és sok poétikai kifogást támasztott vele szemben – rutinosan művelte a tizenketteseket, épp úgy, mint az időmértékes vagy a kétszeres verselést. Az itt megidézett közköltészeti beszédmód a 19. század folyamán egyre inkább a magyar középosztályok kultúrájává vált, s egyre kevésbé volt az elité [...]. Ám az elitista Verseghy könnyedén alkalmazta a közepes igényekhez szóló szókincset, sőt néha engedte fölszüremkedni ezt az alantasabb stílust is. (65)

Vagyis – mint azt a kéziratos hagyatékban található, másolatokban fönmaradt korabeli szövegek prezentálják – Verseghy nem csupán elméletben volt a magyar

nyelv mestere, hanem az aktív írásgyakorlatban is. Csörsz Rumen István írása egy rekonstrukciós kísérletként értékelhető Verseghy tájékozódását illetően: hogyan, mikor, milyen közegben kerülhetett kapcsolatba Verseghy azzal a szövegcsaláddal, amelyiknek az egyik reprezentánsát érdemesnek tartotta lemásolni, továbbörökíteni – dallammal –, illetve hol helyezkednek el az egyes másolatok a „közköltészeti szövegek hagyományláncában”. Ez a kísérlet különösen izgalmas azon szövegek esetében, amelyek nem csupán egyszerű másolatként, hanem parafrázisként, egyéni átdolgozásként, az eredeti populáris költemények „megnemesítéseként” olvashatók – ezek Verseghy eljárásaira vonatkozó belátásokhoz vezethetnek el: „Külön tanulságokkal jár továbbá, milyen módszerekkel integrálta a populáris kultúra elemeit saját, alapvetően ellentétes karakterű életművébe versformák, zenei és szöveges áthallások révén, többszörös stílusváltással” (85).

Verseghy Horváth János veszprémi kanonokkal, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások*, az első hazai katolikus folyóirat alapítójával ápolt kapcsolata szintén sok ízben került már az irodalomtörténeti kutatások homlokterébe. Horváth rendszeresen közölte a lapban Verseghy írásait, egyházi énekeit, zsoltár- és német, olasz, francia nyelvből készült versfordításait, tanulmányait. Verseghy a haláláig munkatársa volt a lapnak, az élete végén készített fordítása, *A képzelő erőnek nagy művei az emberben, Delille után* című hexameteres tanköltemény azonban már csak posztumusz jelent meg. Lengyel Réka dolgozatában a Verseghy-fordítás alapját képező költemény, Jacques Delille francia költő műve jelenti a kiindulópontot, minthogy a maga korában rendkívül neves, ám a recepció átalakulása következtében később elfeledetté vált Delille pályafutása, életműve, a képzeletről szóló – a tanulmányban eszme- és irodalomtörténeti szempontból egyaránt részletesen tárgyalt – tankölteményét mintázó elsődleges poétikai jegyek felől beláthatóvá válnak a magyar változatot életre hívó szerkesztői/fordítói intenciók, valamint mérlegre tehető Verseghy magyar fordításának eltérései az eredetitől. A francia nyelvű költemény gyakorlatilag egy enciklopédikus tudástár benyomását kelti a bölcsészet- és a természettudományok, illetve a művészetek területéről, egy meglehetősen heterogén anyagot tárva az olvasók elé a képzelet fogalmával a középpontban. Delille nézeteit a képzeletről Lengyel Réka a korabeli *imaginatio*elméletek kontextusában ismerteti, hangsúlyozva, hogy a tanköltemény „túlságosan sokféle elemből felépített szerkezetét, a szerző csapongó, nehezen áttekinthető eszme-futtatásait” (104) a későbbiekben számos bírálat érte. Horváth János mégis Verseghy kezébe adta a szöveget lefordításra. A tanulmány utolsó nagy egységében a szerző elhelyezi Verseghy szemelvényes fordítását a képzelet/képzelőerő fogalmának 18–19. századi magyarországi diskurzusában, kitér a fordítás elkészítésének kontextusára, Horváth János szerepére, Verseghy stilisztikai-retorikai-metrikai változtatásaira, szövegpéldákkal szemléltetve az eltéréseket (ezt a francia eredeti és a Verseghy-fordítás párhuzamos közlése teszi teljessé a függelékben). Mint az összefoglalásban olvasható: „Verseghy egyéni érdeme, hogy képes volt pontosan

értelmezni és az eredeti francia szövegnél szemléletesebb, elevenebb, nagyobb gondolati-érzelmi hatást kiváltó stílusban tolmácsolni annak a Delille-költeménynek a részleteit, mely azóta sem akadt magyar fordítóra” (114).

A kötetzáró tanulmány, Laczházi Gyula dolgozata a Versegghy-életmű férfiképével vet számot, a férfiaság alakzatai felől közelítve az elemzendő szövegekhez, a férfit ugyanis a nemzetközi szakirodalmi diskurzus nyomán történetileg változó konstrukciónak tekinti. Eszerint:

A 17–18. század során a férfiaság terén lezajló történeti változások fő tendenciáját [...] több elemzés is abban látja, hogy míg a 17. század első felében a férfiaság meghatározó modellje a nő fölött uralkodó patriarcha volt, akinek az identitása a szükség esetén testi erő és agresszivitás alkalmazása által védelmezett becsület fogalmában nyert kifejezést, a 18. században egyre inkább a csiszoltság, a civilizált viselkedés vált a férfiaság meghatározó kritériumává. (127)

A különböző férfiaságkonceptiók (a patriarchális férfimodell ugyanis nem tekinthető kizárólagos érvényűnek a korszakban) kialakulását boncolgató eszme- és mentálitástörténeti kitekintést követően a szerző a Versegghy-művekben, például a szerelmi tematikájú versekben megjelenő, a férfiaság új típusát mintázó alakzatok nyomait keresi, különös tekintettel *A Magyar Kisasszonyokhoz* című költeményre, amely távolra mutató következtetések levonására ad alkalmat:

A versbeli költő [...] programja szerint férfiként kíván énekelni nőknek, női témáról, azaz a szerelemről; e program által elhatárolja magát más férfitípusoktól (a katonától, a tudósoktól), mégpedig oly módon, hogy az érzelmek iránti fogékonyságát emeli ki, ily módon nőies vonásokat építve be férfi szerepébe. E költő-alakmás ezért az érzékeny ember egy változatának tekinthető. (134)

Az érzékenység feminin vonásokat (is) mutató férfieszményének jelenléte két prózaepikai munkához vezet el a kutatót, a *Gróf Kaczajfalvi László, avvagy a természetes ember* és a *Báró Külneki Gilméta Kisasszony, és Aranypataki György* című románok ugyanis Laczházi Gyula értelmezésében a gyengédségen, az érzelmességen alapuló újfajta férfiaságeszményt viszik színre, és illetéknéppen az érzékenység diskurzusához kapcsolódnak. A tanulmány a mindeddig kevésbé hangsúlyos szempontrendszer érvényesítésével voltaképp problémafelvető dolgozatként tekint önmagára, hiszen reflexió tárgyává teszi, hogy a társadalmi nemek kérdéskörét a korszak irodalmiságában csak a nők vonatkozásában vizsgálták, a férfiaságkonstrukciók problémái elkerülték az irodalomtörténet-írás figyelmét.

Végigtekintve a kötet tanulmányain egyértelművé válik, hogy a dolgozatok jelentős része már becsatornázza a textológiai-filológiai munkák eredményeit a kutatás terébe, mind a levelezést, mind a költeményeket, mind a szépprózát tekintve. Öröndetes a felismerés, hogy a modern szövegkiadásokra támaszkodó megközelítések új távlatokat nyitnak egy-egy szöveg vagy szövegcsoport (újra)értelmezésére, a korábbiaktól

eltérő vizsgálatára nézve, vagy éppen bővítik, újrakeretezik Verseghy pályafutásának részleteivel kapcsolatos széles körű – ám továbbra is hiátusoktól terhelt – tudásunkat. Bőven akad még elvégzendő munka, *terra incognita*, ám kevés a feltáratlan területekre merészkedő szakember, hiszen – mint az Zsoldos Endre tanulmánya kapcsán szóba került – a sokszínű írói-tudósi életmű oly mértékben interdiszciplináris karakterű, hogy le is szűkíti az életmű egészének átlátását és feldolgozását. Mégis érdemes bizakodni, hogy az elmúlt tíz év lendülete után a Verseghy-kutatás nem ér nyugvóponthoz.

Béres Norbert